

ЗАШТИТА ДЕЦЕ У МЕЂУНАРОДНОМ ХУМАНИТАРНОМ ПРАВУ

Маја Суботин

Универзитет Привредна академија у Новом Саду,
Правном факултету за привреду и правосуђе

Све већи број оружаних сукоба широм света доводи до расељавања људи и повећаног броја жртава оваквих конфликта, од чега, неретко, половину чине деца. Без обзира да ли се деца налазе у средишту оружаних сукоба или у избеглиштву, овакве околности стварају погодно тло за манипулацију децом и искоришћавање од стране појединих оружаних група. Са једне стране деца постају жртве најтежих облика кршења међународног хуманитарног права, док са друге стране, и сама често буду регрутована да оваква дела врше. Посебно је забрињавајуће све чешће искоришћавање деце у терористичким актима различитих терористичких организација, па су овакве околности и чињенице јасан показатељ потребе унапређења заштите деце у међународном хуманитарном праву, а први корак ка томе представља анализа најзначајнијих међународних докумената из ове области.

Кључне речи: *међународно хуманитарно право, заштита деце, оружани сукоби*

Увод

Дететом се сматра лице које није навршило осамнаест година живота, ако се, на основу закона који се односи на дете, пунолетство не стиче раније.¹ Ова лица се налазе у посебном психофизичком стању које захтева другачије приступе у односу на одрасла лица. Појачани су утицаји спољашњих фактора на развој, усмеравање, сазревање и формирање личности детета, те је неопходна подробнија и адекватнија заштита од свих штетних утицаја, како у социјалном, тако и у сваком другом смислу. Када је реч о сукобу, у било ком облику, готово увек деца буду посредне или непосредне жртве. Емотивне последице и трагови који остану урезани у психи детета које је жртва сукоба, могу бити несагледивих размера и утицаја, али

¹ Према Конвенцији Уједињених нација о правима детета, док се у унутрашњем кривичном законодавству Републике Србије под појмом детета сматрају малолетна лица до навршених 14 година живота (Грчка, Турска – 12 година, Француска – 13 година, Аустрија, Бугарска, Мађарска, Немачка – 14 година, Норвешка, Чешка, Финска, Шведска – 15 година, Белгија, Португал, Швајцарска, Украјина – 16 година, Кина – 18 година – више о томе у: Драган Јовашевић, *Малолетничко кривично право*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2011, стр. 40).

и дубоки до непоправљивости. Посттрауматски стрес, депресија, проблеми у социјализацији, успостављању емотивних веза, склоност ка социјално-патолошким појавама, повученост, отуђеност, проблеми у комуникацији, агресивност и друго, само су неки од могућих последица.

Први међународни документи из области међународног кривичног права имали су за циљ да се хуманизују услови ратовања, што је довело до стварања међународног хуманитарног права које као такво представља темељ међународног кривичног права.² Дакле, потреба за заштитом цивила у ратним ситуацијама има далеке корене у историји међународног права, међутим то не сме олако довести до закључка да је у овој области урађено све, или да је урађено довољно, што сурова стварност са подацима о цивилним жртвама свакодневно потврђује. Иако се у области међународног хуманитарног права урадило доста у сфери заштите цивила у оружаним сукобима, пре свега деце, ипак, и даље се дешава да управо деца буду присилно одвођена, мучена, убијана, силована и коришћена за остваривање различитих војних циљева.

Међународно хуманитарно право

Међународно хуманитарно право обухвата правила која штите лица у време оружаних сукоба, а која не учествују, или су престала да учествују у сукобу, као и правила која се тичу ограничавања метода и средстава ратовања, а као такво представља важан део међународног јавног права. Иако се међународно хуманитарно право првобитно делило на две гране – Женевско право или хуманитарно право у ужем смислу које штити припаднике оружаних снага који више не учествују у борбама и цивиле, и Хашко право или ратно право, које нормира права и обавезе зараћених страна током извођења војних операција, односно ограничава начине и методе ратовања, оно се објединило усвајањем Допунских протокола из 1977. године, те се овакво разликовање међународног хуманитарног права напустило. Заштита и помагање жртвама рата као би се њихова патња спречила, или бар смањила, јесте главни циљ међународног хуманитарног права, а у том смислу и посебна заштита деце у оружаним сукобима, као значајно угрожене групе лица са специфичним потребама заштите и помоћи. Дакле, међународно хуманитарно право се бави околностима, односно последицама које произилазе из сукоба, не улазећи у разлоге или законитости избијања сукоба и употребе силе, уређујући само оне облике сукоба који су од хуманитарног значаја. Своје поље примене оно простире на све зараћене стране, без обзира на мотиве, односно разлоге сукоба и суштинску праведност војних циљева.³ Као општи принципи међународног хуманитарног права наводе се принцип разликовања, пре свега у смислу разликовања цивила од бораца, цивилних циљева од војних циљева и сл., затим принцип потребе као средство ограничења војне акције, и принцип забране наношења непотребних патњи. Иако ови принципи нису регулисани неким

² Александар Игњатовић, Митар Когољ, Александар Б. Ђурић, *Међународно кривично право*, Правни факултет за привреду и правосудје, Нови Сад, 2009, стр. 11.

³ Међународно хуманитарно право – одговори на ваша питања, Документи Међународног комитета Црвеног крста, Министарство спољних послова Републике Србије <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dokumenti/dokumenti-mkck?lang=cyr> (20.10.2017)

посебним извором међународног права, већ се изводе кроз различите уговоре, обичаје и опште правне принципе, они морају одражавати суштину постојећих правила, појашњавају их и усмеравају њихова тумачења.⁴

Када је реч о ситуацијама у којима се примењује међународно хуманитарно право, разликују се два система заштите – у међународном оружаном сукобу и у не међународном оружаном сукобу.

Међународни оружани сукоб

Иако је питање заштите деце у оружаним сукобима једно од оних које се неминувано поставља као примарно, чини се да на самом почетку регулисања ове области првобитно није било урађено много. Почевши од Хашке Конвенције о законима и обичајима рата на копну⁵ где се само начелно гарантују част и права породице, до Опште декларације о правима детета усвојене 1924. године у оквиру Друштва народа која, иако истиче да је човечанство дужно да деци пружи најбоље што поседује, када је реч о оружаним сукобима, само оскудно наводи да ће у случају опасности прво деци бити пружена помоћ.⁶

Женевске конвенције и Допунски протоколи

Женевска конвенција о заштити Грађанских лица за време рата, садржи у деловима који се тичу опште заштите становништва против извесних последица рата, као и правног положаја заштићених лица и поступања према њима, поједине одредбе које се односе на заштиту деце у оружаним сукобима, међутим изостављена су одређена питања, као што је активно учешће деце у оружаним сукобима.⁷ Према заједничком члану 2 Женевских конвенција донетих 12. августа 1949. године, ове конвенције ће се примењивати у случају објављеног рата или сваког другог оружаног сукоба који избије између двеју или више Високих страна уговорница, чак и ако једна од њих није признала ратно стање.⁸ Конвенције се исто тако примењују у свим случајевима окупације целе територије једне Високе стране уговорнице или њеног дела, чак и ако

⁴ Марко Сасоли, Антоан Бувије, *Како право штити у рату?*, Међународни комитет Црвеног крста, Београд, 2003, стр. 75.

⁵ Прилог уз Конвенцију о законима и обичајима рата на копну (IV Хашка конвенција о законима и обичајима рата на копну, Хаг, 18. октобар 1907. год.), у чл. 46 се наводи: „Част и права породице, лични живот и приватна својина, као и верска уверења и обављање верских обреда се морају поштовати.”

⁶ Урош Новаковић, „Развој права детета у међународном праву током XX века”, *Зборник радова „Владавина права и правна држава у региону”*, Источно Сарајево, 2014, стр. 640.

⁷ Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата од 12.08.1949. године („Службени лист ФНРЈ” бр. 24/1950).

⁸ Женевска конвенција за побољшање положаја рањеника и болесника у оружаним снагама у рату од 12. августа 1949. (I Женевска конвенција), Женевска конвенција за побољшање положаја рањеника, болесника и бродоломника оружаних снага на мору (II Женевска конвенција), Женевска конвенција о поступању са ратним заробљеницима (III Женевска конвенција), Женевска конвенција о заштити Грађанских лица за време рата (IV Женевска конвенција).

та окупација не наиђе ни на какав војни отпор, као и ако једна од Сила у сукобу није учесник у овим конвенцијама, Силе учеснице у конвенцијама ипак ће остати везане њоме у својим међусобним односима. Оне ће поред тога бити везане конвенцијама према тој Сили, ако та Сила прихвата и примењује њене одредбе.

У оквиру чл. 50 Женевске конвенције о заштити грађанских лица за време рата од 12. августа 1949. године обухваћена је брига и старање од деци, пре свега кроз истакнуту обавезу окупирајуће Силе да олакшава, уз сарадњу домаћих и месних власти, правилан рад установа намењених збрињавању и васпитању деце. Поред овога, она има обавезу и да предузме све потребне мере да се олакша идентификовање деце и уписивање у протокол имена њихових родитеља, али не сме ни у ком случају приступити измени њиховог личног статуса, нити их узимати у формације или организације које су њој потчињене. Окупирајућа сила дужна је да предузме све мере у циљу обезбеђења издржавања и образовања деце која су услед рата остала без родитеља или су одвојена од својих родитеља, уколико домаће установе то нису у стању да учине, и то, по могућству, од стране лица њихове народности, језика и вероисповести, уколико та деца немају неког блиског рођака или пријатеља који би се о њима старао. У овом члану се даље истиче обавеза посебног одељка Бироа за обавештења да предузме све потребне мере ради утврђивања истовестности деце чији је идентитет неизвесан, те у том смислу све податке који се евентуално буду добили о њиховом оцу или мајци, или о другом блиском рођаку, овај одељак има евидентирати, односно забележити. Затим, наводи се да окупирајућа Сила не сме да спречава примену мера погодности усвојених, пре окупације, у корист деце млађе од петнаест година, бременитих жена и мајки са децом млађом од седам година, у погледу хране, лекарске неге и заштите против последица рата. Заштита деце је у одређеном смислу регулисана и кроз члан 82 који се тиче породичног живота, а наводи да за све време трајања интервенције, чланови исте породице, а нарочито родитељи и деца, морају бити окупљени у истом месту интернирања, изузев случајева где би за потребе рада, здравствених разлога или других разлога наведених у Конвенцији, створили потребу привременог одвајања. Интернирана лица могу захтевати да њихова деца, која су остала на слободи без родитељског надзора буду интернирана заједно са њима, а интернирани чланови исте породице имају се у највећој могућој мери сместити у истим просторијама и одвојено од осталих интернираних лица, такође, њима се морају пружити све потребне олакшице за вођење породичног живота.⁹

Недовољно прецизно и уско регулисање појединих области у оквиру Женевских конвенција, али и потреба разграничавања заштите жртава различитих типова оружаних сукоба, односно међународних и не међународних, изнедрило је доношење Допунских протокола 10. јула 1977. године у Женеви.¹⁰ СФРЈ је 26. децембра 1978. усвојила усвојила Закон о ратификацији Допунских протокола уз Женевске конвен-

⁹ Женевске конвенције о заштити жртава рата од 1949, Допунски протоколи од 1977, Југословенски и црвени крст, Београд, 1997, стр. 133, 142.

¹⁰ Допунски протокол уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава међународних оружаних сукоба (Протокол I), Допунски протокол уз Женевске конвенције о заштити жртава не међународних оружаних сукоба (Протокол II), Допунски протокол о усвајању додатног знака распознавања.

ције (Протоколи I и II).¹¹ У преамбули ових Протокола истиче се жеља за миром међу народима, дужност држава за уздржавање од претње или употребе силе против суверенитета, територијалног интегритета или политичке независности сваке државе, вера у потребу развијања одредаба и мера којима се штите жртве оружаних сукоба, као и неопходност примене у свим приликама на сва лица која су заштићена овим инструментима, без икакве дискриминације засноване на природи или пореклу оружаног сукоба или на циљу који су стране у сукобу поставиле. Када је реч о заштити деце у међународним оружаним сукобима, у Протоколу I, у оквиру члана 77 наводи се да се према деци има поступати са посебним обзирима и да морају бити заштићена од сваког облика недоличног напада, а стране у сукобу се морају бринути о њима и пружати им сву неопходну помоћ, из којег год разлога да им је потребна.

Иако је похвално што је наглашена потреба поступања према деци са посебним обзирима, као и пружање неопходне помоћи, ипак, не може се занемарити мањкавост у смислу не навођења, односно не прецизирања шта такви поступци обухватају. У овом члану се даље наводи да ће стране у сукобу предузети све могуће мере да деца која нису навршила 15 година не учествују директно у непријатељствима и да ће се оне нарочито уздржавати од њиховог регрутовања у своје оружане снаге. Приликом регрутовања лица која су навршила 15 година живота, али нису навршила 18, стране у сукобу морају настојати да дају приоритет онима који су најстарији. Уколико се ипак као активни учесници у непријатељствима нађу деца млађа од 15 година, а нађу се у власти противничке стране, она ће и даље уживати наведену заштиту, без обзира на то да ли су ратни заробљеници или не. Уколико буду ухапшена, притворена или интернирана из разлога који су у вези са оружаним сукобом, деца ће бити смештена у посебна одељења, која морају бити одвојена од одељења за одрасле, изузев у случајевима када су породице притворене, где се, кад год је то могуће, имају држати на истом месту и бити смештене као породичне заједнице. Допунски Протокол, односно Протокол I, даље наводи да се смртна казна за повреду у вези са оружаним сукобом неће извршавати над лицима која нису навршила 18 година живота у време када је извршена повреда, те је на овај начин заштићен живот деце и у случају њиховог активног учешћа у непријатељствима.¹² У следећем члану, члану 78 овог Протокола, уређени су одређени сегменти који се тичу евакуације деце, па се тако наводи да ниједна страна у сукобу неће предузети евакуацију деце у страну земљу изузев сопствених грађана, осим ако је реч о привременој евакуацији када то захтевају здравствени разлози или разлози лечења деце или, изузев на окупираној територији, из разлога њихове безбедности. Међутим, евакуација деце условљена је писменом сагласношћу родитеља или законског старатеља, уколико се он може пронаћи. Уколико се ова лица не могу пронаћи, за евакуацију ће бити потребна писмена сагласност лица која су по закону или обичају првенствено одговорна за бригу о деци.

¹¹ Закон о ратификацији Допунског протокола уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава међународних оружаних сукоба (Протокол I) и Допунског протокола уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава не међународних оружаних сукоба (Протокол II) („Службени лист СФРЈ” - Међународни уговори, бр. 16/78).

¹² Допунски протокол (I) уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава међународних оружаних сукоба („Службени лист СФРЈ” - Међународни уговори, бр. 16/78), чл. 77.

Поред овога, утврђен је надзор Силе заштитнице, уз сагласност заинтересованих страна, односно стране која предузима евакуацију, стране која прима децу и свих страна чији се грађани евакуишу, док све стране у сукобу имају предузети све могуће мере предострожности како би се избегло евентуално угрожавање евакуације. Уколико до евакуације дође, мора се обезбедити васпитање сваком детету, у највећем могућем континуитету, укључујући и његово верско и морално васпитање, онако како родитељи то желе.¹³ У погледу повратка евакуисане деце својим породицама у земљи, установљено је да власти стране која организује евакуацију и, кад је то погодно, власти земље која прима, креирају за свако дете картон са фотографијом, који ће послати Централној агенцији за тражење Међународног комитета Црвеног крста, а у том смислу, Протокол доста детаљно уређује који су то подаци које картон треба да садржи када је то могуће и када не повлачи ризик или штету по само дете.¹⁴

Конвенција Уједињених Нација

Један од докумената који је у великој мери поставио стандарде у области права детета, као и заштите тих права, јесте свакако Конвенција Уједињених Нација о правима детета од 20. новембра 1989. године.¹⁵

Ова Конвенција представља једно од највећих достигнућа из области права детета, с обзиром на то да, пре свега, садржи каталог права детета и даје универзално прихваћену дефиницију детета, а њено усвајање представља значајно остварење у процесу развоја и јачања међународног права о деци. Још један од значајнијих аспеката саме Конвенције јесте то што је први међународни документ који истиче улогу невладиних организација у заштити и уживању права детета, првенствено кроз промоцију и информисање о правима и заштити детета на националном, али и међународном нивоу. Надзорна тела успостављена међународним уговорима, и њихов рад, значајно су допринела прецизирању недовољно јасних одредби или превише опште дефинисаних одредби о одређеним правима детета. Комитет за права детета, који представља надзорно тело установљено Конвенцијом, је управо кроз тринаест Општих коментара усмерио тумачење појединих одредби Конвенције. Иако Општи коментари нису правно обавезујући за државе, кроз њих се државе, стручна лица, али и родитељи и сама деца могу боље информисати, односно, у потпуности разумети утврђена права и начине реализације тих права.¹⁶

Међутим, иако представља један од најзначајнијих докумената у овој области, када је реч о учешћу деце у оружаним сукобима, може се рећи да неоправдано заповставља ово питање, јер у суштини само кроз два члана на одређени начин покушава

¹³ *Ibid*, чл. 78.

¹⁴ Весна Кнежевић-Пређић, Саша Аврам, Жељко Лежаја, *Извори међународног хуманитарног права*, Публикум, Београд, 2007, стр. 226.

¹⁵ Конвенција Уједињених Нација о правима детета од 20.11.1989. године, ступила на снагу 1990. године („Службени лист СФРЈ” - Међународни уговори, бр. 15/90).

¹⁶ Невена Вучковић Шаховић (уред.), *Права детета у међународним документима*, Заштитник грађана, Повереник за заштиту равноправности, Београд, 2011, стр. 8-9. – доступно на: http://www.unicef.rs/files/Publikacije/PDFPrava_detet_u_medjunarodnim_dokumentimaF.pdf (21.10.2017)

умањити или спречити утицај и последице оружаних сукоба на децу. У члану 39 предвиђена је обавеза страна уговорница да подстичу физички и психолошки опоравак и друштвену реинтеграцију детета жртве оружаног сукоба, у условима који подстичу здравље, самопоштовање и достојанство детета, а у члану 38 се наводи да су стране уговорнице у обавези да поштују и обезбеђују поштовање правила међународног хуманитарног права која су за њих обавезујућа у ситуацијама оружаних сукоба, а односе се на дете, а затим да ће стране уговорнице предузети све могуће мере да обезбеде да особе које нису навршиле 15 година директно не учествују у непријатељствима. Оне ће се уздржавати и од регрутовања у своје оружане снаге особа које нису навршиле 15 година. Када је реч о особама које су навршиле 15 година, али нису навршиле 18 година живота, стране уговорнице имају настојати да дају предност онима који су најстарији. Истиче се и обавеза страна уговорница да предузму све могуће мере како би обезбедиле заштиту и бригу о деци која су погођена оружаним сукобима, а све у складу са својим обавезама по међународном хуманитарном праву у смислу заштите цивилног становништва у оружаним сукобима.¹⁷ Дакле, ово у великој мери потврђује стандард у смислу заштите деце, који је већ установљен у претходно поменутом члану 77 Допунског протокола I.

Како је у пракси већ уобичајено, одређени апстрактни изрази, односно појмови, стварају проблеме за саму примену, па је тако и овде израз „све могуће мере“ задио проблеме у одређивању шта тачно спада у те мере и како их без ближег нормативног уређивања прецизно одредити, односно, не истиче у довољној мери обавезност држава да се оваквих мера придржавају. Можда баш мањкавост попут ове, а свакако преуска обухваћеност питања заштите деце у оружаним сукобима у самој Конвенцији, као и сурова реалност која је све више доносила застрашујуће податке о учешћу деце у оружаним сукобима, довела је до доношења Факултативног протокола о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета, усвојеног од стране Генералне скупштине Уједињених нација 25. маја 2000. године.¹⁸

Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима

Уводећи у значај Факултативног протокола о учешћу деце у оружаним сукобима, државе уговорнице истичу значај, потребу, разлоге и циљеве доношења овог Протокола, те наводе да потврђују општу решеност за унапређење и заштиту права детета, као и потребу специјалне заштите деце и побољшање положаја деце, без разлике. Свесне штетности, распрострањености и дугорочних последица оружаних сукоба на безбедност и развој деце, изричито осуђују коришћење деце за циљеве у ситуацијама оружаних сукоба и директне нападе на објекте који су заштићени међународним правом, пре свега мислећи на места где обично бораве деца, као што су школе и болнице. Државе уговорнице даље у овом Протоколу осуђују

¹⁷ Конвенција Уједињених Нација о правима детета од 20.11.1989. године, ступила на снагу 1990. године, чл. 38, 39 – доступно на: [http://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima\(1\).pdf](http://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima(1).pdf) (21.10.2017)

¹⁸ Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета („Сл. лист СРЈ” – Међународни уговори, бр. 7/2002).

регрутацију, обучавање и искоришћавање деце у непријатељствима, унутар и изван државних граница, од стране оружаних група које нису оружане снаге државе, и признају одговорност оних који регрутују, обучавају и користе децу у ове сврхе, али и подсећају на обавезу сваке стране у оружаном сукобу да се придржава одредаба међународног хуманитарног права. Како је већ утврђено у оквиру Конвенције о правима детета, па тако и у смислу овог Факултативног протокола, дететом се има сматрати лице које није навршило осамнаест година живота, уколико се по закону које се примењује на дете, пунолетство не стиче раније, те се управо у првим члановима наводи да ће државе уговорнице предузети све могуће мере како би се обезбедило да припадници њихових оружаних снага који још нису навршили 18 година живота не узимају директно учешће у непријатељствима, као и да не подлежу обавезној регрутацији у оружане снаге.¹⁹

Значајна измена у оквиру Факултативног протокола у односу на Конвенцију о правима детета јесте подизање минималне старосне границе за добровољну регрутацију лица у државне оружане снаге, а уколико држава уговорница ипак дозволи добровољну регрутацију у своје оружане снаге лицима млађим од 18 година, неопходно је да као минимум пружи гаранције да је таква регрутација стварно добровољна, да је спроведена уз изричито пристанак родитеља или законских старатеља тих лица, да су та лица у потпуности информисана о обавезама које произилазе из такве своје службе, као и да та лица обезбеде поуздан доказ о својим годинама пре него што буду примљена у државну војну службу.²⁰ Оружане групе које нису оружане снаге државе, не би требало под било којим околностима да регрутују или искоришћавају у непријатељствима лица млађа од 18 година, а државе уговорнице ће предузети све могуће мере да спрече регрутацију и искоришћавање, укључујући усвајање неопходних законских мера да такве поступке забране или квалификују као кривично дело. У том сегменту битно је напоменути Римски статут Међународног кривичног суда, усвојеног 17. јула 1998. године, који одређује као ратни злочин регрутацију или мобилизацију деце која су млађа од 15 година или коришћење деце за активно учешће непријатељствима у међународним и не међународним оружаним сукобима.²¹

Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима није пропустио да упуту и на обавезу држава уговорница да предузму све неопходне законске, административне и друге мере како би се обезбедило делотворно спровођење Протокола, као и да принципе и одредбе Протокола учине широко познатим и да их промовишу путем одговарајућих средстава како одраслима, тако и деци. Поред овога, државе уговорнице се и обавезују да обезбеде да лица која су у оквиру њене надлежности регрутована и искоришћавана у непријатељствима, буду демобилисана или на други начин отпуштена из војне службе, као и да, када буде неопходно, таквим

¹⁹ Весна Кнежевић-Предић, Саша Аврам, Жељко Лежаја, *Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета*, Извори међународног хуманитарног права, Публикум, Београд, 2007, стр. 275.

²⁰ у односу на утврђену минималну старосну границу од 15 година живота за добровољну регрутацију у државне оружане снаге - чл. 38 Конвенције о правима детета.

²¹ Римски статут Међународног кривичног суда од 17. јула 1998. године, ступио на снагу 1. јула 2002. године („Сл. лист СРЈ” – Међународни уговори, бр. 5/2001), чл. 8 (xxvi).

лицима пружи сву одговарајућу помоћ за њихов физички и психички опоравак и друштвену реинтеграцију. Са друге стране, Протокол утврђује и сарадњу држава уговорница и пружање помоћи кроз техничку, финансијску и другу сарадњу путем билатералних и мултилатералних програма, као и сарадњу са међународним организацијама.²²

Не међународни оружани сукоб

Већина претходно поменутих међународних докумената своју примену налази како у међународним оружаним сукобима, тако и у не међународним, међутим, специфичности ове две врсте сукоба изнедриле су потребу за засебним регулисањем оређених питања, с тога је важно истаћи који се то међународни документи односе на не међународне оружане сукобе.

Заједнички члан 3 Женевских конвенција, о којима је већ било речи, садржи одредбе које се тичу сукоба који немају међународни карактер, односно, наводи се да у случају оружаног сукоба који нема карактер међународног сукоба и који избије на територији једне од Високих страна уговорница, свака од страна у сукобу биће дужна да према лицима која не учествују непосредно у непријатељствима, подразумевајући и припаднике оружаних снага, према лицима који су положили оружје и према лицима онеспособљеним за борбу услед болести или ране, лишења слободе или из било којег другог узрока, поступа, у свакој прилици, човечно, без икакве неповољне дискриминације засноване на било којем основу као што је раса, боја коже, вера или убеђење, пол, рођење, имовинско стање и др. У том смислу, према лицима онеспособљеним за борбу из наведених разлога, исти члан предвиђа забрану повреда које се наносе животу и телесном интегритету, а нарочито истичући све врсте убиства, сакаћења, свирепости и мучења, затим, узимање талаца, повреде личног достојанства, нарочито увредљивих и понижавајућих поступака, као и изрицање и извршавање казни без претходног суђења од стране редовног установљеног суда и пропраћеног свим судским гаранцијама које цивилизовани народи признају као неопходне. Када је реч о рањеницима и болесницима, исти члан предвиђа да они морају бити прихваћени и неговани, а свака непристрасна хуманитарна организација, као што је Међународни комитет црвеног крста, може понудити своје услуге свим странама у сукобу.²³ Правила која су садржана у овом члану сматрају се обичајним правом, а стране које се налазе у оружаном сукобу не би смеле од ових минималних правила никада да одступе.

Јасно је да један члан није довољан да регулише све специфичности које носи са собом не међународни оружани сукоб, с тога није изненађујуће што је 1977. године усвојен Допунски протокол уз Женевске конвенције о заштити жртава не међународних оружаних сукоба (Протокол II).²⁴ Овај Протокол заправо развија и допуњује члан

²² Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета („Сл. лист СРЈ” – Међународни уговори, бр. 7/2002)

²³ Женевске конвенције од 1949. год. (Женевске конвенције I, II, III и IV), чл. 3

²⁴ Женевске конвенције о заштити жртава рата од 1949, Допунски протоколи од 1977, оп.цит., стр. 245.

3 Женевских конвенција, а примењује се на све оружане сукобе који нису обухваћени чланом 1 Допунског протокола уз Женевске конвенције о заштити жртава међународних оружаных сукоба,²⁵ који се одвијају на територији Високе стране уговорнице између њених оружаных снага и отпадничких оружаных снага или других организованих наоружаних група које, под одговорном командом, врше такву контролу над делом њене територије која им омогућава да воде непрекидне и усмерене војне операције и да примењују овај Протокол. Иако Протокол II даје одређена правила о не међународним оружаным сукобима, јасно је да су она у великој мери непотпунија од правила којима су уређени међународни оружаны сукоби, а начело државног суверенитета свакако отежава систем заштите у унутрашњим сукобима.

У погледу заштите деце и њихових права, Протокол II предвиђа да се деци има пружити нега и помоћ која им је потребна, а посебно истиче обезбеђивање васпитања, укључујући и верско и морално васпитање, придржавајући се, у том смислу, жеља родитеља, или у случају одсутности родитеља, лица која су одговорна за бригу о деци. Затим се наводи да се требају предузети сви одговарајући кораци да би се олакшало поновно окупљање породица које су биле привремено раздвојене, али и да деца која нису навршила 15 година живота неће бити регрутована у оружане снаге или групе, нити ће им се дозволити да учествују у непријатељствима. Међутим, чак и ако деца која нису навршила 15 година живота узму директно учешће у непријатељствима, примењиваће се мере посебне заштите када су заробљена. Осим наведеног, предвиђено је предузимање мера, по потреби и уз сагласност родитеља, односно лица која су одговорна за бригу о деци, у правцу привременог склањања деце из подручја у коме су избила непријатељства у безбедније подручје унутар земље, уз обезбеђену пратњу лица која су одговорна за њихову безбедност и благостање.²⁶

Савет безбедности Уједињених нација је у последњој деценији често покретао питање заштите деце у оружаным сукобима, и у том контексту изразио посебну забринутост за положај деце у оружаным сукобима, пре свега због повећаног броја избеглица и расељених лица, међу којима значајан број чине малолетници, али и за дубоке и далекосежне последице које оружаны сукоб оставља на деци. Поред ефеката које избеглиштво има на сама лица која се у тој ситуацији налазе, са друге стране оно ствара озбиљну претњу по међународни мир и сигурност. Имајући у виду да велики број лица прелази најчешће у суседне земље, тражећи безбедност и заштиту, то може као последицу имати ширење првобитног сукоба, раст напетости и стварање конфликта у односима суседних земаља. Управо ово је истицано као примарно питање у појединим резолуцијама Савета безбедности, али и питање коришћења деце као инструмената ратовања. Деца су, с обзиром на то у којој се животној доби налазе, у посебном психофизичком стању, а уколико се нађу у средишту оружаног сукоба, често се одлучују и на конзумирање алкохола и наркотика, па се на тај начин затекну у једној наизглед безизлазној ситуацији, која неретко доводи и до тога да се одлуче на учествовање у сукобима или вршење злочина. Живот

²⁵ оружаны сукоби у којима се народи боре против колонијалне доминације и стране окупације и против расистичких режима, користећи се правом народа на самоопредељење.

²⁶ Допунски протокол (II) уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава не међународних оружаных сукоба („Службени лист СФРЈ” - Међународни уговори, бр. 16/78), чл. 4, ст. 3.

у ратном окружењу или избегличким камповима, од већ подложних лица за манипулацију, ствара још подложније. Њихова рањивост се експлоатише и доводи до тога да их зараћене стране често регрутују већ у овом малолетничком добу, како би обављали и најокрутније задатке. Деца – војници постају све већи проблем који изнедре оружани сукоби, те је Савет безбедности велику пажњу посветио управо разоружавању, демобилизацији и реинтеграцији деце – војника. Неоспорно је да свакодневно присуство сукоба и насиља у животима деце доводи до тога да се деца навикавају на насиље и постају склона насиљу, што представља озбиљан проблем како у тренутној ситуацији, тако и у очувању мира и безбедности у будућности. Самим тим, неопходно је остварити правилну демобилизацију деце – војника, као и успешну реинтеграцију и ресоцијализацију у нормалан живот, у стању мира.²⁷

Деца у међународном кривичном праву

Специфичност општег појма међународног кривичног дела лежи у његовом заштитном објекту, а ради се о добрима који су општег интереса за целу међународну заједницу.²⁸ Када је реч о вршењу кривичних дела, односно вршењу међународних кривичних дела од стране деце, у већини националних законодавстава сматра се да деца немају пуну индивидуалну аутономију воље и да због тога не могу слободно одлучивати о својим поступцима. У складу са тим, деца су неспособна за криминални умишљај, па тако и изузета од кривичне одговорности. Животно доба, тј. граница година живота до које се одређено лице има сматрати дететом, одређена је унутрашњим прописима сваке државе. У последње време приметне су тенденције снижавања прага за престанак малолетништва, или бар у односу на поједине поступке, међутим овакви поступци се, по правилу, воде пред специјалним судовима.

У Статуту Међународног кривичног суда наводи се изричита ненадлежност за вођење кривичног поступка против лица која су у време извршења кривичног дела нису навршила 18 година живота.²⁹ Међутим, страна уговорница може да изведе пред свој национални суд и лица млађа од 18 година због вршења одређеног међународног кривичног дела, у складу са својим унутрашњим правом, јер се у овом члану суштински само утврђује надлежност, односно ненадлежност суда, те се не може сматрати материјалном одредбом кривичног права.

Као што је већ било поменуто, Статут Међународног кривичног суда у члану 8 као ратни злочин, поред осталог, одређује и свако регрутовање или на било који други начин стављање у војну службу деце млађе од петнаест година старости. Из наведеног произилази закључак да државе, односно оружане снаге које учествују у непријатељствима могу да регрутују децу која имају навршених 15, односно 16 или 17 година живота, а која, ако учествују у вршењу кривичних дела, не могу бити изведена пред Међународни кривични суд, међутим, то не значи да не могу бити изведена пред на-

²⁷ Сандра Фабијанић Гарго, „Заштита дјече у оружаним сукобима у складу са резолуцијама Вијећа сигурности УН-а”, *Зборник Правног факултета Свеучилишта у Загребу*, вол. 58, бр. 3, 2008, стр. 747.

²⁸ Зоран Стојановић, *Међународно кривично право*, Правна књига, Београд, 2008, стр. 69.

²⁹ Римски статут Међународног кривичног суда, *оп. цит.*, чл. 26.

ционалне судове.³⁰ Иако постоји општа међународна сагласност да млађи од 15 година ни на који начин не би требали да учествују у оружаним сукобима, све више се истиче да би узраст за ову забрану требало подићи на 18 година живота.³¹

Деца и оружани сукоби

Оружани сукоби носе са собом као последицу не само људске жртве и физичка разарања, него и драстично присилно расељавање становништва из сукобом захваћених подручја. Према проценама Канцеларије високог комесара Уједињених нација за избеглице, огроман број људи је истеран или напустио своје домове у покушају бега од сукоба и у потрази за уточиштем, а наводи се број од 65,3 милиона људи широм света, од чега су 21,3 милиона избеглице, а преко половину чине млађи од 18 година. Такође, процењено је да је у 2015. години 98.400 деце поднело захтеве за азил, и то деце без пратње или која су раздвојена од родитеља и породице. Ово представља можда највећи забележени број до сада, те оправдано алармира целу међународну заједницу за предузимање драстичнијих корака у правцу решавања овог питања, а посебно имајући у виду да овакво премештање има критично значајан утицај на децу, јер управо стране у сукобима користе рањивост и услове у којима се налазе расељене популације како би регрутовале децу да учествују у њиховим војним или терористичким активностима, а са друге стране, поједине оружане групе врше отмице, сексуално насиље, трговину децом и склапају принудне бракове јер су деца у оваквим животним ситуацијама „лака мета“.³²

Растујући проблем улоге деце у оружаним сукобима подстакао је Савет безбедности на доношење низа резолуција које ће допринети ефикаснијем остварењу њихове заштите. Велики корак је учињен кроз Резолуцију 1612, којом је установљена Радна група Савета безбедности о деци у оружаним сукобима и дато овлашћење Генералном секретару Уједињених нација да без одлагања започне са спровођењем механизма за праћење и извештавање (*monitoring and reporting mechanism*).³³ Годишњи извештаји Генералног секретара Уједињених нација о утицајима оружаних сукоба на децу, дају информације о тешким кршењима права детета, о активностима у вези са имплементацијом релевантних резолуција Савета безбедности, као и закључке Радне групе Савета безбедности о деци у оружаним сукобима. У овим извештајима се налазе и листе страна које регрутују и користе децу у оружаним сукобима, врше сексуално насиље, убијање или сакаћење деце, изводе нападе на школе или болнице, баве се отмицом деце и врше нападе или претње нападима против заштићених особља.

³⁰ Антонио Касезе, *Међународно кривично право*, Београдски центар за људска права, Београд, 2005, стр. 267.

³¹ John R.W.D. Jones, Steven Powles, *Међународна кривична пракса*, Фонд за хуманитарно право, Београд, 2005, стр. 353.

³² Извештај специјалног представника Генералног секретара УН за децу и оружане сукобе A/71/205 – доступно на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/234/89/pdf/N1623489.pdf?OpenElement> (23.10.2017)

³³ Резолуција Савета безбедности S/RES/1612 (2005), став 3 и 8 – доступно на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/439/59/PDF/N0543959.pdf?OpenElement> (23.10.2017)

Последњих неколико година донело је све веће изазове у заштити деце од оружаних сукоба, с обзиром на то да је број и интензитет оружаних сукоба у константном порасту, а учестали су и терористички напади у којима неретко учествују веома млади људи, па и деца. Колективни неуспех у спречавању и окончању оружаних сукоба довео је до повећања појаве тешких кршења хуманитарног права, а у прилог томе говори и последњи извештај Генералног секретара УН о утицајима оружаних сукоба на децу за 2015. годину.³⁴ Дуги и све распрострањенији сукоби су оставили фаталне последице на многобројну децу, а како се у поменутом Извештају наводи, у Сиријској Арапској Републици, односно у Сирији, за пет година сукоб је изазвао смрт више од 250.000 људи, укључујући и више хиљада деце. У 2015. години у Авганистану, забележен је највећи број деце жртава од када су Уједињене нације почеле систематски да документују цивилне жртве 2009. године. Забрињавајућ је и податак о повећању од 50 посто у броју евидентираних прекршаја над децом у Сомалији, у поређењу са 2014. годином, а наводи се да је више стотина деце регрутовано, коришћено, убијено и осакаћено.

Као можда алармантнији пример у Извештају се истиче Јужни Судан, где су деца била жртве свих облика тешких повреда хуманитарног права. Према подацима Уједињених нација, ескалација сукоба у Јемену довела је до петоструког повећања броја деце регрутоване у 2015. години у односу на претходну годину, што је довело до шест пута повећаног броја деце која су убијена и мучена у овом периоду, а у овом правцу је настављено и током почетка 2016. године. Истиче се и повећање броја напада на школе и болнице током 2015. године, што се директно повезује са повећаном употребом експлозивних оружја и ваздушних напада у насељеним подручјима. Са једне стране наоружане групе посебно циљају на ускраћивање приступа образовању девојчицама, са друге стране дешавају се напади на школе и болнице од стране владиних снага, те се препоручује државама чланицама да размотре, тамо где је то потребно, промене у политици, промене војних процедура и закона, како би оствариле заштиту школа и болница.³⁵ Сарадња Уједињених нација и страна које учествују у непријатељствима представља велики изазов, како за само посматрање, односно мониторинг и извештавање, тако и за спречавање жртава.

У Извештају се даље наводи посебна забринутост за отмице деце³⁶ у ситуацијама оружаних сукоба, као и за случајеве сексуалне експлоатације деце и злостављања од стране појединих мировних мисија Уједињених нација и других међународних снага, што представља застрашујућ податак с обзиром на то да се ради управо о онима којима је заштита деце и поверена. Иницијативом Специјалног представника Генералног секретара УН за децу и оружане сукобе и УНИЦЕФ-а 2014. године креирана је посебна кампања под називом „Деца, а не војници“ (Children, Not Soldiers)³⁷ која има за циљ постизање глобалног консензуса о неучешћу

³⁴ Извештај Генералног секретара Уједињених нација о деци и оружаним сукобима за 2015. годину – доступан на: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=s/2016/360&referer=/english/&Lang=E (24.10.2017)

³⁵ *Ibid.*

³⁶ У Извештају се наводи да отмице у великом броју и даље врше Ал-Шабаб, Боко Харам, Исламска држава у Ираку, ИСИЛ, Господња Војска Отпора (ЛРА), уз повећање броја отмица у Авганистану и Јужном Судану.

³⁷ Државе обухваћене кампањом су Авганистан, Чад, Демократска Република Конго, Мијанмар, Сомалија, Јужни Судан, Судан и Јемен – више о томе на: <https://childrenandarmedconflict.un.org/children-not-soldiers/> (24.10.2017)

деце у оружаним сукобима, као и добијање међународне подршке која ће допринети спречавању и крајњем сузбијању овакве праксе. Без обзира на поражавајуће податке и проблеме у области заштите деце која су погођена оружаним сукобом, у одређеним сегментима је ипак постигнут напредак. Кампања „Деца, а не војници” наставила је активно и снажно да делује, а поједине владе, УНИЦЕФ и друге заинтересоване стране су исказале спремност за сарадњу и повећање напора за спровођењем акција и планова у правцу заштите деце, а као резултат ових активности у последњих 20 година преко 115.000 деце ослобођено је од регрутације у оквиру оружаних снага различитих сукоба.³⁸

Закључак

Оружани сукоби са собом носе тешке и разарајуће последице за све, а посебно за децу. Утицај и ефекти који се током и након оружаних сукоба испољавају код деце су изразито забрињавајућег карактера и далекосежних утицаја. Међународна заједница је препознала овај проблем, сврстала га међу приоритетне и урадила низ нормативних и других активности у правцу сузбијања тешких кршења хуманитарног права над децом, како у међународним, тако и у не међународним оружаним сукобима. Чињеница је да сувереност сваке државе отежава заштиту деце у не међународним оружаним сукобима, ипак, имајући у виду значај заштите ових лица, јасно је да она нема алтернативу и да се од међународне заједнице очекује само да на овом пољу ради још више, али уз сво уважавање суверенитета и интегритета сваке државе. Неопходно је подизање друштвене свести о опасности потенцијалне регрутације или других облика искоришћавања деце као групе лица подложне манипулацији, односно неопходно је појачати активности у правцу превенције. Потребне су ефикасније активности надлежних у сфери избављања регрутоване деце из службе и успешнији механизми заштите од других облика кршења хуманитарног права над децом, али, неопходно је и посветити адекватну пажњу, услове и помоћ за ресоцијализацију и опоравак деце која су кроз оваква тешка искуства прошла.

Збуњена и уплашена деца затечена у сукобима подлежу регрутацији оружаних група, често несвесна могућих последица, незнајући за шта се уствари боре, а обично мотивисана пласираном идеологијом или идеализовајући лидере, односно вође саме оружане групе, и на тај начин постају најпослушнија, нај оданија војска. Дакле, важно је подићи свест о овом проблему, не само код лица која се старају о деци, већ и код саме деце, како би била упозната са опасностима и могућностима излаза из наизглед безизлазних ситуација које оружани сукоби носе. Обманутост и увереност у исправност онога што чине доприносе да смо све чешће сведоци терористичких самоубилачких напада управо од стране деце. У последње време актуелизовано је питање евентуалног спуштања узрасне границе одговорности у међународном кривичном праву, што подлеже различитим критикама, али и налази

³⁸ Више о томе на: Канцеларија Специјалног представника Генералног секретара за децу и оружане сукобе - https://childrenandarmedconflict.un.org/wp-content/uploads/2016/08/Children-in-Conflict_WEB.pdf (24.10.2017)

основе у сенци многобројних случајева где су деца извршиоци најтежих кривичних дела. Међутим, оно што је свакако евидентно јесте да постоји потреба унапређења свих механизма заштите деце и поштравања санкција за кршење међународног хуманитарног права, како би регрутовање деце за саме стране у оружаним сукобима постало „неисплативо” и на тај начин их одвратило од овакве праксе.

Логично, из свега наведеног произилази да је постизање општег мира у међународној заједници, односно спречавање будућих и смиривање постојећих сукоба, најефикаснији начин за остваривање заштите деце.

Литература

[1] Александар Игњатовић, Митар Кокољ, Александар Б. Ђурић, *Међународно кривично право*, Правни факултет за привреду и правосуђе, Нови Сад, 2009.

[2] Антонио Касезе, *Међународно кривично право*, Београдски центар за људска права, Београд, 2005.

[3] Допунски протокол (I) уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава међународних оружаних сукоба („Службени лист СФРЈ” – Међународни уговори, бр. 16/78).

[4] Допунски протокол (II) уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава не међународних оружаних сукоба („Службени лист СФРЈ” – Међународни уговори, бр. 16/78).

[5] Допунски протокол о усвајању додатног знака распознавања уз Женевске конвенције од 12. августа 1949.

[6] Драган Јовашевић, *Малолетничко кривично право*, Центар за публикације Правног факултета у Нишу, Ниш, 2011.

[7] Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета („Сл. лист СРЈ” – Међународни уговори, бр. 7/2002).

[8] Извештај Генералног секретара Уједињених нација о деци и оружаним сукобима за 2015. годину – доступан на: http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=s/2016/360&referer=/english/&Lang=E (24.10.2017)

[9] Извештај специјалног представника Генералног секретара УН за децу и оружане сукобе A/71/205 – доступно на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/234/89/pdf/N1623489.pdf?OpenElement> (23.10.2017)

[10] John R.W.D. Jones, Steven Powles, *Међународна кривична пракса*, Фонд за хуманитарно право, Београд, 2005.

[11] Канцеларија Специјалног представника Генералног секретара за децу и оружане сукобе - <https://childrenandarmedconflict.un.org/children-not-soldiers/> (24.10.2017)

[12] Конвенција Уједињених Нација о правима детета од 20.11.1989. године, ступила на снагу 1990. године („Службени лист СФРЈ” - Међународни уговори, бр. 15/90).

[13] Конвенција Уједињених нација о правима детета 1989. [http://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima\(1\).pdf](http://www.unicef.org/serbia/Konvencija_o_pravima_deteta_sa_fakultativnim_protokolima(1).pdf) (21.10.2017)

[14] Марко Сасоли, Антоан Бувије, *Како право штити у рату?*, Међународни комитет Црвеног крста, Београд, 2003.

[15] Међународно хуманитарно право – одговори на ваша питања, Документи Међународног комитета Црвеног крста, Министарство спољних послова Републике Србије <http://www.mfa.gov.rs/sr/index.php/dokumenti/dokumenti-mkck?lang=cyr> (20.10.2017)

[16] Невена Вучковић Шаховић (уред.), *Права детета у међународним документима*, Заштитник грађана, Повереник за заштиту равноправности, Београд, 2011, стр. 8-9. – доступно на: http://www.unicef.rs/files/Publikacije/PDFPrava_detet_u_medjunarodnim_dokumentimaF.pdf (21.10.2017)

[17] Резолуција Савета безбедности S/RES/1612 (2005), став 3 и 8 – доступно на: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/439/59/PDF/N0543959.pdf?OpenElement> (23.10.2017)

[18] Римски статут Међународног кривичног суда од 17. јула 1998. године, ступио на снагу 1. јула 2002. године („Сл. лист СРЈ” – Међународни уговори, бр. 5/2001).

[19] Сандра Фабијанић Гарго, „Заштита дјече у оружаним сукобима у складу са резолуцијама Вијећа сигурности УН-а”, *Зборник Правног факултета Свеучилишта у Загребу*, вол. 58, бр. 3, 2008, стр. 747-778.

[20] Урош Новаковић, „Развој права детета у међународном праву током XX века”, *Зборник радова „Владавина права и правна држава у региону”*, Источно Сарајево, 2014, стр. 638-649.

[21] Весна Кнежевић-Предић, Саша Аврам, Жељко Лежаја, *Факултативни протокол о учешћу деце у оружаним сукобима уз Конвенцију о правима детета*, Извори међународног хуманитарног права, Публикум, Београд, 2007.

[22] Весна Кнежевић-Предић, Саша Аврам, Жељко Лежаја, *Извори међународног хуманитарног права*, Публикум, Београд, 2007.

[23] Закон о ратификацији Допунског протокола уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава међународних оружаних сукоба (Протокол I) и Допунског протокола уз Женевске конвенције од 12. августа 1949. године о заштити жртава не међународних оружаних сукоба (Протокол II) („Службени лист СФРЈ” – Међународни уговори, бр. 16/78).

[24] Зоран Стојановић, *Међународно кривично право*, Правна књига, Београд, 2008.

[25] *Женевске конвенције о заштити жртава рата од 1949, Допунски протоколи од 1977*, Југословенски црвени крст, Београд, 1997.

[26] Женевска конвенција за побољшање положаја рањеника и болесника у оружаним снагама у рату од 12. августа 1949. (I Женевска конвенција).

[27] Женевска конвенција за побољшање положаја рањеника, болесника и бродоломника оружаних снага на мору (II Женевска конвенција).

[28] Женевска конвенција о поступању са ратним заробљеницима (III Женевска конвенција).

[29] Женевска конвенција о заштити грађанских лица за време рата од 12.08.1949. године („Службени лист ФНРЈ” бр. 24/1950).

[30] IV Хашка конвенција о законима и обичајима рата на копну, Хаг, 18. октобар 1907.